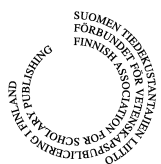

Toim. Kimmo Nuotio – Esko Yli-Hemminki

Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus

Suomen tiedekustantajien liitto
on tukenut kirjan julkaisua
Kopiosto-apurahalla.

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

Kannen suunnittelu: Elina Malmi

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISSN 1458-0446 (painettu)

ISSN 2954-1832 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-694-0 (pehmeäkantinen)

ISBN 978-951-855-695-7 (PDF)

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2023

Raimo Lahti

Moderni rikosoppi ja tuottamus rikosoikeudessa, rikoslakiuudistus ja korkein oikeus

1 JOHDANTO

Tarkoitán modernilla rikosopilla sitä rikoksen rakennetta koskevaa käsitteellisteoreettista ajattelua, joka on tunnusomainen rikosoikeuden yleisten oppien uudistukselle (513/2003). Tuon ajattelun myötä on ruvettu puhumaan objektiivisesta syyksiluettavuudesta. Samaa kielellistä ja käsitteellistä perua olevalla syyksiluettavuudella on perinteisesti Suomessa tarkoitettu rangaistavuuden edellytyksenä olevaa tahallisuutta tai tuottamusta (katso rikoslain, RL, 3 luvun 5 §, 515/2003), ja vaatimusta on saatettu luonnehtia myös subjektiiviseksi syyksiluettavuudeksi¹. Perinteistä kausaalisuusoppia täydentävä oppi objektiivisesta syyksilukemisesta (saksaksi *Zurechnung*)² on uudemmassa oikeuskirjallisuudessa otettu käyttöön saksalaisen rikosoikeusteorian vaikutuksesta. Tämä tieteisopillinen käsite on liitetty erityisesti uudenlaiseen tuottamuksellisen rikoksen rakenteeseen, jolloin sen sijasta on saatettu puhua samaa tarkoittaen rikosoikeudellisen huolimattomuuden objektiivisesti arvioitavasta teon huolimattomuudesta (ruotsiksi *gärningsculpa*)³.

¹ Ks. HE 44/2002 vp rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi, s. 10/l.

² Runsaasta saksankielisestä kirjallisuudesta ks. esim. katsausartikkeliä Wolfgang Frisch, *Entwicklung, Grundlinien und offene Fragen der Lehre von der objektiven Erfolgszurechnung*, s. 41–72 teoksessa *Nullum ius sine scientia. Festschrift für Jaan Sootak zum 60. Geburtstag am 16. Juli 2008*. Juura 2008.

³ Ks. tarkemmin ja vertailevasti erit. Dan Frände, *Gärningsculpa och ”objektive Zurechnung” – några jämförelser*, s. 237–250 teoksessa *Flores juris et legum. Festschrift till Nils Jareborg*. Iustus 2002. *Gärningsculpan käsite on erityisesti Nils Jareborgin kehrittelemä*. Ks. alkuaan vuoropuhelua teemasta ”Culpösa brott”: Nils Jareborg, *Två sorters culpa*. Nordisk Tidsskrift för Kriminalvidenskab 3–4/1977, s. 219–248; Pekka Koskinen, *Vållande-kriminaliseringar i dag och i morgon*. Nordisk Tidsskrift för Kriminalvidenskab 3–4/1977, s. 249–256.

Suomalaisessa rikosoikeuskirjallisuudessa merkittäviä teoreettisia esityksiä teemasta ovat olleet Ari-Matti Nuutilan ja Kimmo Nuotion väitöskirjat (1996, 1998)⁴, Dan Fränden tuotanto (oppikirja eri versioineen vuodesta 1994 eteenpäin ja artikkelit)⁵ sekä uusimpana Juho Rankisen väitöskirja (2020)⁶. Jo 1976 ilmestyi kirjoituskokoelma Tuottamukselliset rikokset, jossa silloiset nuoret tutkijat tarkastelivat noihin rikoksiin liittyviä käsiterakenteellisia ongelmia⁷. Rangaistuksen määräämisen teoreettisiin perusteisiin on keskitytty Tapio Lappi-Seppälän väitöskirjassa (1987)⁸.

Seuraavassa analysoin viime vuosikymmeninä käytyä rikosopillista keskustelua, joskin lähtökohtinani ja päähuomioni kohteina ovat rikoslain kokonaisuudistuksen (rikoslakiprojektin) osana ollut rikosoikeuden yleisten oppien uudistus sekä sen keskeisten, oikeusministeriössä rikoslakiprojektia varten laadittujen lainvalmisteluasiakirjojen hyödyntäminen myös julkaisemattomien muistioiden perusteella.⁹ Tällöin käsittelen lähinnä yleistä rikoksen rakennetta sekä tuottamusta, laiminlyöntivastuuta ja rikosvastuun kohdentamista koskevaa lainvalmisteluaineistoa; tahallisuutta koskevan problematiikan jätän lähemmän tarkasteluni ulkopuolelle.¹⁰ Oikeuskirjallisuuden hyödyntämisessä painopisteeni on siinä rikosoikeuden yleisten oppien uudistuksen aikaisessa tieteisopissa, joka mielestäni vaikutti

⁴ Ari-Matti Nuutila, Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton Kustannus 1996; Kimmo Nuotio, Teko, vaara, seuraus. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1998. Ks. myös Ari-Matti Nuutila, Rikoslain yleinen osa. Lakimiesliiton Kustannus 1997.

⁵ Dan Frände, Allmän straffrätt. Helsingfors universitet 1994. Fränden itsensä uudistama, laajennettu versio ilmestyi 2004 ja sen 2. painos Markus Wahlbergin suomentamana, ks. Yleinen rikosoikeus. Edita 2012. Uusin oppikirjaversio on Heli Korkka-Knuts – Dan Heleenius – Dan Frände, Yleinen rikosoikeus. Edita 2020. Artikkeleista ks. erit. Frände 2002.

⁶ Juho Rankinen, Rikosoikeudellisesta huolimattomuudesta ja huolesta rikosoikeuteen. Helsingin yliopisto 2020.

⁷ Tuottamukselliset rikokset. Rikosoikeudellinen jatkokoulutusseminaari Tvärminnessä. Helsingin yliopisto 1976.

⁸ Tapio Lappi-Seppälä, Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1987.

⁹ Rikoslakiprojektin ehdotus rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeviksi säännöksiksi on julkaistu oikeusministeriön (OM) Lainvalmisteluosaston (lavo) julkaisuna 5/2000. Työn päätösvaiheessa yleisen oppien työryhmän puheenjohtajana toimi Tapio Lappi-Seppälä ja jäseninä olivat Pekka Koskinen, Raimo Lahti, Jarmo Littunen, Ari-Matti Nuutila ja Patrik Törnudd. Työryhmän jäsenenä olen saanut ja säilyttänyt tässä kirjoituksessa mainitut julkaisemattomat muistiot. Nimellä ”Rikoslakiprojektityöryhmän arkisto” rikoslakiprojektin (1980–1999) aineisto on myös Kansallisarkistossa.

¹⁰ Aihepiiriin laajin teoreettinen tutkimus on Jussi Matikkala, Tahallisuudesta rikosoikeudessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2005.

rikoslain yleisen osan uudistettuihin säännöksiin. Tuon myös esiin näissä säännöksissä havaitsemiani tulkintaongelmia ja näiden säännösten tarkistamistarpeita. Lisäksi kommentoin lyhyesti eräitä otsikon aihepiiriä koskevia, viimeaikaisia korkeimman oikeuden (KKO) ennakkopäätöksiä niitä esittelemiini rikosoikeusteorian näkökohtiin suhteuttaen.

2 RIKOSLAKIUUDISTUS, RIKOKSEN RAKENNEOPPI JA TUOTTAMUS

Hallituksen esityksessä Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 44/2002 vp) todetaan muun muassa, että esityksen säännösten tulee rakentua johdonmukaisen peruskäsitteistön varaan, mutta samalla on vältetty ”turhaa sitoutumista rikosoikeusteorian muuttuviin ja jatkuvan keskustelun kohteena oleviin teoreettisiin konstruktioihin”. Hallituksen esityksessä on perustelujen mukaan pyritty selkeään, mutta mahdollisimman systeeminutraaliin lopputulokseen. Esityksessä ei ole nimenomaisesti sitouduttu mihinkään tunnettuun rikosopilliseen teoriaan. Sääntely on tarkoitettu kattavaksi, mutta samalla joustavaksi ja tulevalle oikeuskehitykselle tilaa jättäväksi.¹¹ Tahallisuuden ja tuottamuksen määritelmät otettiin rikoslakiin (RL 3:6 ja 7), kuten jo rikosoikeuskomitea edellytti.¹²

Heti rikosoikeuden yleisten oppien valmistelun alkuvaiheessa (1981–1982) yleisten oppien kysymyksiä muun muassa tahallisuudesta ja tuottamuksesta käsiteltiin Antero Kantolan laatimien muistioiden pohjalta. Niistä rikoslakiprojektin johtoryhmälle laadittu muistio Tahallisuus ja tuottamus käsiteltiin johtoryhmässä 8.6.1981¹³. Hiljaiselon jälkeen Tapio Lappi-Seppälä laati saman vuosikymmenen lopulla (1988) yleisten oppien työryhmää varten laajan muistion syyksiluettavuuden perusongelmista, jolloin hän ryhmitteli aihepiirin osateemat seuraavasti: yleinen

¹¹ HE 44/2002 vp, s. 9/I.

¹² Rikosoikeuskomitean mietintö. Komiteanmietintö (KM) 1976:72. Valtioneuvosto 1977, s. 111.

¹³ Ks. Antero Kantolan (nimikirjaimin A. K.) julkaisemattomat muistiot: Rikoslain rakennekysymyksiä: F. – Tahallisuus ja tuottamus. Alustavia näkökohtia, 9.2.1981; Tuottamuksesta, 6.4.1981; Tuottamuksen ilmaisemisesta laissa. Kielianalyysia, 27.4.1981; Tahallisuus ja tuottamus – Muistio johtoryhmälle, 11.5.1981 ja I vaiheen työssä esiintulleista yleisten oppien kysymyksistä, 5.3.1982.

syyllisyysvaatimus, seurausrikokset ja tahallisuus, tuottamus, piittaamattomuus ja ”recklessness”. Hän erotti muistiossaan tuottamuksen kaksi puolta, objektiivisen ja subjektiivisen, sekä määritteli edellisen samaa tarkoittaen kahdella tavalla: vaadittavan huolellisuuden ja varovaisuuden laiminlyönniksi ja oikeudettoman riskin kannettavaksi ottamiseksi. Lappi-Seppälä korosti objektiivisen ja subjektiivisen elementin yhteen kietoutumista ja katsoi muun muassa, että käyttäytymisen on luotava riski juuri asianomaisen normin suojaamien etujen kannalta ja että riskin tulee realisoitua teosta adekvaatilla tavalla.¹⁴

Seuraavassa vaiheessa yleisten oppien työryhmä valmisti alustavat säännöshdotukset, joiden englannin- ja saksankielisistä versioista edellytettiin keskusteltavan kansainvälisessä Rikoslaki 100 -kollokviossa syyskuussa 1990 Helsingin yliopistossa. Tuottamuksen perusmääritelmä oli silloin asiallisesti jokseenkin sama kuin lopullisessa RL 3:7.1:ssä: tekijä on rikkonut häntä koskevaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka olisi voinut sitä noudattaa. Niistä alusti Tapio Lappi-Seppälä, ja niitä kommentoivat professorit Claus Roxin ja Otto Triffterer.¹⁵ Kollokvion jälkeen Lappi-Seppälä esitti tilannearvion muistiossaan 11.3.1991 ja tarkistetun säännöshdotuksen muistiossaan 22.10.1993. Tuottamuksen lainsäädäntökysymyksistä Ari-Matti Nuutila laati kaksi muistiota vuoden 1994 alussa.¹⁶

Vuoden 1991 muistiossaan Tapio Lappi-Seppälä kirjoitti, että vasta lisäselvitysten jälkeen kelvollisia rikoslakiin otettaviksi olisivat niin sanotun C-ryhmän alustavat säännökset syyllisyysvaatimuksesta, tahallisuudesta, tuottamuksesta, tunnusmerkistöerehdyksestä, kielloerehdyksestä ja vastuusta vapauttavaa seikkaa koskevasta erehdyksestä. Lappi-Seppälä arvioi näiden säännösten, jotka koskevat rikosopin suuren luokan kysymyksiä, pysyvän voimassa seuraavaan rikoslain kokonaisuudistukseen saakka. Jos niiden osalta välttämättömän teoreettisen työn katsotaan jääneen kesken,

¹⁴ Tapio Lappi-Seppälä, Syyksiluettavuuden perusongelmia. Julkaisematon muistio 15.3.1988, jakso C. Ks. vastaavasti tekijän väitöskirjassa Lappi-Seppälä 1987, s. 310–316.

¹⁵ Ks. kokoomateosta Raimo Lahti – Kimmo Nuotio (eds./Hrsg.), *Criminal Law Theory in Transition. Finnish and Comparative Perspectives – Strafrechtstheorie im Umbruch. Finnische und vergleichende Perspektiven*. Finnish Lawyers’ Publishing Company 1992, johon sisältyvät mm. Lappi-Seppälän, Roxinin ja Trifftererin esitykset ja liitteinä alustavat säännöshdotukset.

¹⁶ Tapio Lappi-Seppälä, Rikoslain yleisen osan uudistaminen – Lyhyt tilannearvio. Julkaisematon muistio 11.3.1991; Tapio Lappi-Seppälä, Toisen kierroksen tarkistukset. Julkaisematon muistio 22.10.1993; Ari-Matti Nuutila, Lähtökohtia tuottamuksen kirjaamisesta rikoslakiin. Julkaisematon muistio 27.1.1994; Ari-Matti Nuutila, Tuottamuksen rakenteen ja sisällön kirjaamisesta rikoslakiin. Julkaisematon muistio 10.2.1994.

asiasta tulisi jättää säättämättä (kuten sittemmin tapahtui syyllisyysvaatimusta koskevalle säännösehdotukselle). C-ryhmän säännösehdotusten kehittämisessä realistisena vaihtoehtona hän piti säännösten muotoilua ”osaksi KKO:n ratkaisukäytännön viitoittaman, osaksi uudemman (suureksi osaksi saksalaista alkuperää olevan) teoreettisen asun mukaiseksi”.¹⁷ Lainattu muistion kohta auttaa ymmärtämään rikoslain uudistetun yleisen osan tausta-ajattelua ja sääntelyn esikuvia.

Vuoden 1993 muistiossa Lappi-Seppälä ehdotti säännöstä, jossa määriteltäisiin erikseen tiedoton ja tietoinen tuottamus, joskin jälkimmäisen raja *dolus eventualis* -tyyppiseen tahtotahallisuuteen olisi silloin ohut. Huomattakoon, että *dolus eventualis* -tahallisuus sisältyi todennäköisyystahallisuuden vaihtoehtoisena muotona yleisten oppien työryhmän lopulliseen ja rikoslakiprojektin johtoryhmän hyväksymään ehdotukseen, muttei enää niitä seuranneeseen hallituksen esitykseen tai lakitekstiin (RL 3:6)¹⁸.

Ari-Matti Nuutila jatkoi nimenomaan tuottamuksen selvittämistä vuoden 1994 muistioissaan. Hänen keskeiset johtopäätöksensä koskivat toisaalta lievän tuottamuksen dekriminalisointia (”Suomalainen tuomitsemiskynnys tuottamuksellisissa rikoksissa poikkeuksellisen matala?”) ja törkeän tuottamuksen määrittelyä rikoslaissa. Kumpikin vaatimus sisältyy lopulliseen ja rikoslakiprojektin hyväksymään ehdotukseen, törkeän tuottamuksen määritelmä edelleen kehiteltynä myös hallituksen esitykseen ja lakitekstiin (RL 3:7.2), mutta lievän tuottamuksen dekriminalisointia ei enää omaksuttu hallituksen esityksessä eikä lakitekstissä.¹⁹ Alkuvuoden 1994 säännösehdotuksissa erotetaan vielä tiedoton ja tietoinen tuottamus, vaikka lopulliseen yleisten oppien työryhmän ehdotukseen tuottamuksen perussäännökseksi tai lopulliseen lakitekstiin (RL 3:7.1) erottelua ei otettu.²⁰

¹⁷ Tapio Lappi-Seppälä, Muistio 11.3.1991, s. 2.

¹⁸ Ks. OM:n lavo:n julkaisu 5/2000, s. 83–84. Vrt. HE 44/2002 vp, s. 84 ja siinä mainittuun KKO:n lausuntoon.

¹⁹ Nuutila, Muistiot 27.1. ja 10.2.1994; OM:n lavon julkaisu 5/2000, s. 111–116; HE 44/2002 vp, s. 88–99.

²⁰ Nuutilan muistion 15.3.1994 säännösehdotuksessa erotetaan huolellisuusvelvoitteen rikkomisesta johtuva oikeudenloukkauksen syntymistä koskevan oikeudettoman riskin tiedostamatta jättäminen ja sen tiedostaminen. Yleisten oppien työryhmän kokousmuistiossa 30.3.1994 vastaava erottelu on ilmaistu säännösehdotuksessa suluissa: menettely voi olla huolimaton paitsi, kun tekijä ottaa tietoisesti oikeudettoman riskin, myös silloin kun hän ei tiedosta riskiä. Lopullisessa säännöksessä (RL 3:7.2) riskin tietoisuuden aste vaikuttaa tuottamuksen törkeysarvosteluun.

Muita kiinnostavia huomioita Nuutilan muistiossa 27.1.1994 on, että hän erottaa perinteisellä tavalla teon huolimattomuuden tekijän huolimattomuudesta (tuottamussyllisyydestä), jolloin hän viittaa edellisellä käsitteellä ”samaa asiakokonaisuuteen” kuin gärningsculpan ja objektiivisen syyksilukemisen termit. Kun oppi huolellisuusvelvollisuuden vastaisuudesta liittyy hänen mukaansa saksalaiseen rikoslainopin traditioon ja laillisuusperiaatteen osana olevaan epätasällisyyden kieltoon, opin seurauksena vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta ”ei saa jäädä viime kädessä tuomioistuimen muotoileman huolellisuusstandardin varaan, vaan huolellisen toiminnan kriteerit on voitava muotoilla yleisen, jo ennen tekoa voimassa olleen normin muodossa”.²¹

Laillisuusperiaatteen osana oleva täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden vaatimus ei hevin toteudu rikosoikeudellisen tuottamuksen määrittelyssä, mikä puoltaa säännöksen soveltamisalaa supistavaa tulkintakäytäntöä, varsinkin kun lievän tuottamuksen rankaisemattomuutta koskevaa rajoitusta ei otettu lakitekstiin.²² Myöskään vaatimusta *oikeudellisesta* huolellisuusvelvollisuudesta ei ole kirjattu lakiin, toisin kuin epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen määrittelyä RL 3:3.2:ssa. Tässäkin on tosin muistettava edellä lain perusteluista oleva huomautus, että sääntelyn on oltava joustava ja tulevalle oikeuskehitykselle tilaa jättävä.²³

Tuottamusta ja törkeää tuottamusta koskeviin säännösehdotuksiin palattiin vielä yleisten oppien työryhmän kokouksissa helmikuussa 1997 Ari-Matti Nuutilan muistion pohjalta. Hän oli edellisen vuoden lopulla väitellyt rikosoikeudellista huolimattomuutta koskevalla väitöskirjallaan²⁴, joten muistioon pääsivät suoraan vaikuttamaan hänen väitöskirjaan pohjautuvat tutkimustuloksensa. Muistiossa todetaan muun muassa, että tuottamuksen määritelmä on tarpeen oikeustilan selkeyttämiseksi ja syyllisyysperiaatteen vaatimusten tähdentämiseksi. Hän jakaa tuottamuksen objektiiviseen (teon) huolimattomuuteen ja subjektiiviseen (tekijän) huolimattomuuteen, jolloin edellisessä on kyse ennen kaikkea siitä, ottiko

²¹ Ks. Nuutila, Muistio 27.1.1994, s. 14–15. Se, että teon huolimattomuutta erityisesti seurausrikoksen osalta ei palauteta pelkästään kirjoitettuun huolellisuusstandardiin vaan konkreettisessa tapauksessa todettavaan teon huolimattomuuteen, on Nuutilan mukaan omiaan toivottavalla tavalla supistamaan rangaistavan käyttäytymisen alaa.

²² Erityisen kriittisestä suhtautumisesta tuottamusrikosoppihin ja RL 3:7:ään ks. Rankinen 2020, eri kohdin. Esim. s. 406: RL 3:7 ”on niin ylimalkainen ja mitäänsanomaton, että mikä tahansa tuntemistani tuottamusteorioista mahtuu niin haluttaessa ainakin osittain kyseiseen pykälään”.

²³ HE 44/2002 vp, s. 9/I.

²⁴ Nuutila 1996.

tekijä kielletyn riskin vai jäikö riskinotto sallitun puolelle. Rikosoikeudellinen tuottamus edellyttää suurempaa huolimattomuutta kuin vahingonkorvausoikeudellinen. Loukkaamisrikoksissa rankaisemiselle ei riitä, että tekijä toimii huolimattomasti ja aiheuttaa ennakoitavalla tavalla tunnusmerkistössä tarkoitetun vahinkoseurauksen, vaan tunnusmerkistön täyttyminen pitää myös voida palauttaa huolimattomuuteen. Nuutilan mukaan näissä tuottamuksen relevanssia koskevissa kysymyksissä on jatkossakin turvaututtava oikeuskäytäntöön ja -kirjallisuuteen.²⁵

Ari-Matti Nuutilan väitöskirjassa (1996) käsitellään laajasti rikosoikeudellisen huolimattomuuden osa-alueita: teon huolimattomuutta eri tunnusmerkistötyypeissä, kiellettyä riskiä, kielletyn riskinoton relevanssia, tunnusmerkistön ulottuvuutta ja tekijän huolimattomuutta. Rikosoikeudellisen huolimattomuuden normiympäristöön kuuluvat Nuutilalla myös syy-yhteys, seurauksen ennakoitavuus ja laiminlyönnin rangaistavuus. Samoja rikosoikeudellisen huolimattomuuden ainesosia tarkastellaan suppeammin saman tekijän vuotta myöhemmässä oppikirjassa.²⁶ Dan Frände oli jo vuoden 1994 oppikirjassaan ottanut Nils Jareborgin oppikirjan (1984) pohjalta käyttöön gärningsculpan käsitteen Nils Jareborgin oppikirjaan tukeutuen, ja Nuutilan ja Fränden tuottamusrikosopeilla on keskeisiä yhtymäkohtia.²⁷

Havaitakseni Nuutilan edellä mainitut muistiot, joita hyödyntäen sanotut yleisten oppien työryhmän säännösluonnokset on laadittu, eivät ole risitiriidassa näiden Nuutilan tieteellisten teosten sisällön kanssa. Luullakseni yleisten oppien työryhmään osallistuminen on tukenut Nuutilan tutkimustyötä, ja hän on voinut hyödyntää laatimistaan tuottamusrikosmuistioista saamaansa palautetta väitöskirjassaan.²⁸

Tärkeä huomio on, etteivät rikoslakiin otetut määritelmät (RL 3:7) sääntelevä tuottamusta tyhjentävästi, vaan että ajan myötä muotoutuvat oikeuskäytäntö ja -kirjallisuus kehittävät tuottamusrikosoppia. Tämän kirjoituksen jaksossa 4 kommentoin lyhyesti eräitä KKO:n ennakkopäätöksiä sekä arvioin niiden ja uusimman oikeuskirjallisuuden pohjalta tuottamusrikosopin nykytilaa.

²⁵ Nuutila, Muistio Tuottamus ja törkeä tuottamus. Yleisten oppien työryhmä 12.2. ja 25.2.1997, s. 3–5.

²⁶ Ks. Nuutila 1996; 1997.

²⁷ Ks. Frände 1994, s. 103–116; Nils Jareborg, Brotten. Första häftet. 2 uppl. Norstedts 1984. Ks. tarkemmin Frände 2002.

²⁸ Ks. myös Pekka Koskisen vastaväittäjän lausuntoa Nuutilan väitöskirjasta. Lakimies 6/1997, s. 946–954 (948, 954).

3 RIKOSLAKIUUDISTUS, LAIMINLYÖNTIVASTUUN JA RIKOSVASTUUN KOHDENTAMINEN SEKÄ TUOTTAMUS

Rikosoikeudellisen tuottamuksen sääntely osana rikoslain yleisen osan uudistusta oli yhteydessä yleisten oppien työryhmässä valmisteltuun laiminlyöntivastuun ja rikosvastuun kohdentamisen sääntelyyn (lopulliset lakitekstit niistä ovat RL 3:3 ja RL 5:8). Näin sen vuoksi, että epävarsinainen laiminlyöntirikos toteutetaan usein, ehkä useimmiten, tuottamuksellisesti, eli silloin on kysymys huolellisuus- ja toimimisvelvollisuuden yhteen kietoutumisesta (ks. RL 3:3.2 ja RL 3:7.1). Rikosvastuun kohdentaminen puolestaan nähtiin lainvalmistelussa laiminlyönti- ja tuottamusvastuuseen liittyväksi ja samalla organisaatorikoksia koskeväksi ilmiöksi. Noista kahdesta rikosopin temasta rikosvastuun kohdentamista käsiteltiin työryhmässä useaan otteeseen ja kaiken kaikkiaan perusteellisesti 1990-luvulla.

Laiminlyöntivastuusta valmisteltiin alkuvaiheessa kaksi vaihtoehtoista säännöshdotusta, joista toisessa on otsikon mukaan kysymys tunnusmerkistön mukaisen seurauksen aiheuttamisesta laiminlyönnillä ja toisessa tunnusmerkistön toteuttamisesta laiminlyönnillä.²⁹ Lopullisessa lakitekstissä (RL 3:3.2) päädyttiin Saksan rikoslain (dStGB) 13 §:n tarjoaman esikuvan pohjalta ensiksi mainitun laiseen muotoiluun, joskaan laiminlyöntin rinnasteisuutta aktiiviseen tekemiseen ei vaadita Saksan säännöksen tarkoittamalla tavalla.

Vaikka tämä kirjoitustapa lopulta valittiin, tarkoituksena ei ollut rajoittaa RL 3:3.2:n soveltamista vain niin sanottuihin seurausrikoksiin tai ainakaan oikeuttaa *e contrario*- eli vastakohtaisjohtopäätelyyn suhteessa muun tyyppisten rikosten arvioinnissa noudatettaviin periaatteisiin. Ilmaisua *rikoksen tunnusmerkistön toteuttaminen* pidettiin yleisten oppien työryhmässä abstraktisuudessaan vaikeasti ymmärrettävänä ja siksi vältettävänä, vaikka se omaksuttiin tunnusmerkistöerehdyistä koskevassa säännöksessä (RL 4:1). Ilmaisun sisältävää rikoksen määritelmää ei ole rikoslain yleisessä osassa lakiin kirjattuna.³⁰ Vastaavasti rikoslain

²⁹ Ks. säännöshdotuksia kesäkuulta 1990 ja 22.10.1993 (jälkimmäinen: Tapio Lappi-Seppälä, Toisen kierroksen tarkistukset).

³⁰ Ks. kuitenkin lain esitöitä: HE 44/2002 vp, s. 9–10, jossa lausutun mukaan termi tunnusmerkistö viittaa rikoslain erityisen osan tunnusmerkistön kuvauksesta ilmeneviin rangaistavuuden rikoskohtaisiin edellytyksiin.

tahallisuuden määritelmä (RL 3:6) ei ota kantaa olosuhdetahallisuuteen, vaan jättää siltä osin oikeustilan kehittämisen oikeuskäytännön ja -tieteen varaan. Myöskään Saksan johtavissa rikosoikeuskommentaareissa dStGB 13 §:n, vaikka siinä puhutaan tunnusmerkistön mukaisen seurauksen (Erfolg) aiheuttamisen laiminlyönnistä, ei katsota vaativan seurausrikoksen käsilläoloa.³¹

Rikosvastuun kohdentamisen sääntely jäi myös puutteelliseksi, vaikka asiaan kiinnitettiin paljon huomiota yleisten oppien työryhmässä. Tein työryhmän jäsenenä asiassa ensimmäiset muistiot vuoden 1993 alussa ja puolsin niissä työ- ja ympäristörikoslukujen erillisäännöksiä (nykyiset RL 47:7 ja RL 48:7) vastaavaa yleissäännöstä vastuun kohdentamisesta oikeushenkilön toiminnassa tehdyn rikoksen johdosta, sittemmin dStGB 14 §:n tarjoaman esikuvan pohjalta säädetyn ”edustajanvastuun”, RL 5:8:n, täydennykseksi.³² Vuoden 1993 lopulla Tapio Lappi-Seppälä palasi muistiollaan samaan aiheeseen, ja 4.1.1994 päivätyssä Osallisuus rikokseen -luvun säännöshdotuksessa on omaksuttu sekä edustajanvastuuta (toisen puolesta toimimista) että rikosvastuun kohdentamista yleisesti koskeva sääntelymalli.³³

Asiaan palattiin Ari-Matti Nuutilan muistioden pohjalta 1997 ja 1998. Niissä oli pääpaino toisen puolesta toimimista koskevalla säännöksellä (nykyinen RL 5:8), mutta Nuutila käsitteli erikseen myös tarvetta laiminlyöntivastuun kohdentamisen yleissäännökselle. Niistä viimeksi mainitussa kysymyksessä Nuutila torjui tarpeen säätää rikoslain yleisessä osassa vastuun kohdentamisesta muun muassa sen vuoksi, ettei vastuun

³¹ Ks. Adolf Schönte – Horst Schröder – Nikolaus Bosch, Strafgesetzbuch. Kommentar. 30. Aufl. C. H. Beck 2019, § 13, kohdat 2–3: ”Das Merkmal ist vielmehr weit auszulegen und als das tatbestandsmäßige Geschehen aufzufassen –”; samoin, joskin suppeampaa tulkintaa puoltaen, Karl Lackner – Kristian Kühl – Martin Heger, Strafgesetzbuch. Kommentar. 29 Aufl. C. H. Beck, 2018, § 13, kohta 6. Näissä lähteissä viitattu kirjallisuus sisältää myös tiukemmin lain sanamuodon mukaista tulkintaa puoltavia kannanottoja. Vrt. yleisesti esim. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, jakso 4.2.3.

³² Raimo Lahti, Rikosvastuun kohdentamisesta. Julkaisematon muistio 12.1.1993 ja siihen liittyvät säännöshdotukset 15.2. ja 1.3.1993. Säännöshdotukseni (1.3.1993) kuului näin: ”Milloin yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön toiminnassa on sen puolesta tehty rikos, rangaistukseen tuomitaan tekijänä se, jonka syyksi rikoksen toteuttaminen teolla tai laiminlyönnillä on luettava. Tätä arvioitaessa on otettava huomioon asianomaisen henkilön tehtävien ja toimivaltuuksien laatu, laajuus ja selvyys, hänen ammatillinen pätevyytensä sekä muutenkin hänen asemansa ja suhteensa oikeushenkilöön ja hänen osuutensa rikoksen toteutumiseen.”

³³ Ks. Tapio Lappi-Seppälä, Vastuun kohdentamisesta. Julkaisematon muistio 26.11.1993; Laiminlyöntiongelmia. Julkaisematon muistio 31.8.1994. Ks. myös Tapio Lappi-Seppälä, Rikosvastuun kohdentaminen. Julkaisematon muistio 16.11.1994.

kohdentaminen ole itsenäinen rikosoikeuden yleisten oppien peruskäsite tai -periaate eikä sille ole ulkomaisia esikuvia.³⁴

Jäin vähemmistöön asian jatkokäsittelyssä, myös rikoslakiprojektin johtoryhmän äänestyksessä 17.12.1998. Puolsin muistiossani 16.12.1998 yleisen rikosvastuun kohdentamissäännöksen tarpeellisuutta 1993 tekemäni linjauksen mukaisesti. Totesin toisen puolesta toimimista ja laiminlyönnin rangaistavuutta koskevien säännösten (nykyiset RL 5:8 ja RL 3:3) parantavan olennaisesti rikosvastuun kohdentamisen sääntelyä. Työ- ja ympäristörikoksista oli jo annettu erityissäännökset (RL 47:7 ja RL 48:7). Noiden rikoslain yleisen osan säännösten täydennykseksi tarvitaan kuitenkin mainitun laista yleissäännöstä vastuun kohdentamisesta, koska RL 5:8:aan sittemmin otettu erikoisrikostilannetta koskeva sääntely jättää avoimeksi, miten vastuu kohdennetaan siinä lueteltujen vastuuhenkilöiden kesken tai miten vastuu kohdennetaan, kun on kyse esimerkiksi veropetoksesta (jonka tunnusmerkistössä tekijäpiiriä ei ole rajattu). Sellainen yleissäännös olisi muistiossa korostamani mukaan tulkinta-avuksi silloinkin, kun on kysymys muusta kuin RL 3:3.2:ssa tarkoitettusta epävarsinaisesta laiminlyöntirikoksesta. Ehdottamani yleinen rikosvastuun kohdentamissäännös olisi ollut osa siitä erityissääntelystä, joka koskee oikeushenkilön piirissä tehtyjä rikoksia; toisin sanoen ehdotettu säännös olisi ollut RL 9 luvun sääntelyä täydentävä. Se tekisi myös tarpeettomaksi RL 47:7:n ja RL 48:7:n ja vastaavat erityissäännökset.³⁵

Huomattakoon vielä kaksi seikkaa rikosvastuun kohdentamisen sääntelystä. Ensinnäkin toisin kuin esimerkiksi Saksan tai Viron rikoslaissa, Suomen välillistä tekemistä koskevan säännöksen (RL 5:4) sanamuoto ei mahdollista epäsuoran tekemisen rankaisemista, jos välikappaleen asemassa toimii tahallaan (ja syyntakeisesti), joten vastaavissa tilanteissa on

³⁴ Ks. Ari-Matti Nuutila (nimikirjaimin A-M.N.), Rangaistusvastuun kohdentaminen oikeushenkilön toiminnassa tehdyn rikoksen johdosta. Julkaisematon muistio 6.5. ja 21.5.1997; Toisen puolesta toimiminen. Julkaisematon muistio 1.2.1998; Tarve laiminlyöntivastuun kohdentamisen yleissäännökselle. Julkaisematon muistio 11.2.1998. Selostamani Nuutilan kirjoittamat perustelut (11.2.1998) on miltei sanasta sanaan otettu HE:een 44/2002 vp, s. 41.

³⁵ Ks. Raimo Lahti, Yleisen rikosvastuun kohdentamissäännöksen – – tarpeellisuudesta. Muistio 16.12.1998. Ks. laajemmin kirjoituksiani Raimo Lahti, Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen sääntelystä. Lakimies 8/1998, s. 1271–1284, erit. s. 1272; Rikosvastuun kohdentamisesta yhteisössä ja sen suhteesta oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, s. 201–221 teoksessa Dan Frände – Dan Helenius – Heli Korkka – Raimo Lahti – Tapio Lappi-Seppälä – Sakari Melander (toim.), Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Forum Iuris 2019.

sovellettava laajaa tekijäkäsitettä.³⁶ Silloin on olennaista, miten nimenomaan tuottamuvastuuta voidaan rajoittaa objektiivisen syyksilukemisen periaatteisiin (tai vastaaviin) tukeutuen.

Toisekseen Tapio Lappi-Seppälän muistiossa korostetun mukaisesti oikeushenkilön toiminnassa tehdyissä rikoksissa johtohenkilön vastuuseen – vastaavasti kuin oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykseksi (RL 9:2) – tulisi riittää se, että oikeushenkilön puolelta tapahtuneen laiminlyönnin on vähintäänkin täytynyt olennaisesti lisätä mahdollisuutta sellaisen rikoksen tapahtumiseen (niin sanotun riskinkohotusteorian mukaisesti).³⁷ Tällaisen tulkinnan laatimani rikosvastuun kohdentamisen yleissäännös olisi mahdollistanut (kuten myös nykyiset erityissäännökset RL 47:7 ja RL 48:7).

Rikosvastuun kohdentamisenkaan sääntelyn osalta ei ole syytä vastaakohtaisuusjohtopäätelyyn, vaan tilanteita on arvioitava kiinnittäen erityisesti huomiota asianomaiseen erityisen osan rikostunnusmerkistöön, epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen rangaistavuuteen (RL 3:3.2) sekä tuottamusta ja törkeää tuottamusta koskevan säännöksen (RL 3:7) sekä erityisten työ- ja ympäristörikossäännösten (RL 47:7 ja RL 48:7) ilmaise-miin oikeusajatuksiin. Edellä kuvaamani erimielisyys rikosvastuun kohdentamisen sääntelyssä ei lain esitöiden perusteella tarkoita, että eri kantojen käytännön sovelluksissa olisi ajateltu lähtökohtaisesti päädyttävän erilaisiin johtopäätöksiin. Varsinkaan oikeushenkilön piirissä tehdyissä rikoksissa ei mielestäni tule pitäytyä siinä RL 3:3.2:n sanamuodon mukaisessa tulkinnassa, että vastuu tulisi kysymykseen vain niin sanottujen seurausrikosten tapauksissa. Vastakohtaispäätelyn sijasta erityissäännöksistä on syytä hakea tukea niiden edustaman oikeusajattelun mukaiselle soveltamislinjalle – ottaen huomioon RL 3:3.2:n, RL 3:7:n sekä RL 5:8:n ja yleisemmin osallisuusopin säännökset ja tekijävastuun määräytymisen perusteet.

³⁶ Ks. laajasta tekijäntoimen käsitteestä Raimo Lahti, Die strafrechtliche Verantwortung der juristischen Person: Rechtsvergleichende Überlegungen zwischen Finnland und Estland. *Juridica International* 28 2019, s. 59–63, 63; Brynolf Honkasalo, Suomen rikosoikeus. Yleiset opit II. 2. p. Suomalainen Lakimiesyhdistys 1967, s. 235–240.

³⁷ Tapio Lappi-Seppälä, Muistio 16.11.1994, s. 3; oikeushenkilön rangaistusvastuusta ks. HE 95/1993 vp oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi, s. 33.

4 ERÄIDEN TUOTTAMUSTA KOSKEVIEN KKO:N ENNAKKOPÄÄTÖSTEN KOMMENTOINTIA

Rikosoikeuden oppikirjoissa³⁸ sekä Ari-Matti Nuutilan ja Juho Rankisen väitöskirjoissa³⁹ on kommentoitu laajasti rikosoikeudellista tuottamusta koskevia KKO:n ennakkopäätöksiä. Viitataan yleisesti noihin esityksiin ja tyydyn neljän ennakkopäätöksen selostamiseen ja lyhyeen kommentointiin. Kun rikosoikeusteoriaan suoranaisesti liittyvät perustelut KKO:n ratkaisuihin ovat harvinaisia (pois luettuna KKO 2019:98), on vaikeaa päätellä, missä määrin tuottamusrikossääntelyn ja -doktriinin uudistuminen ilmenee niissä.⁴⁰ Seuraavassa käsiteltävät kolme ensimmäistä tapausta ovat kuitenkin sellaisia, joiden mukaisiin tyyppitapauksiin on lain esitoissa otettu jollakin tavoin kantaa.

Voin yhtyä siihen Pekka Koskisen toteamukseen Nuutilan väitöskirjan arvostelussa, että tuottamuksen alaraja Suomessa on kansainvälisesti vertaillen ollut huomattavan matalalla ja että rikoslainopin tutkijalle on haasteena etsiä tuottamuksen rajausperusteita rikosoikeuden viimekätisyyden (*ultima ratio*) hengessä.⁴¹ Lainsäädännössä näitä rajoituksia ei voi kuin osaksi säännellä, ja päävastuu tuottamusrikosopin kehittämisestä on oikeuskäytännöllä ja -tieteellä.

Teon huolimattomuutta tai objektiivista syyksilukemista koskevan opin keskeinen sisältö on, että perinteistä kausaalisuusoppia on syytä täydentää *normatiivisella* syyksilukemisopilla. Sen vaikutus näkyy muun muassa rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan hallituksen esityksen seuraavassa perustelussa: monissa tilanteissa on siitä huolimatta, että tekijä on ottanut lähtökohtaisesti kielletyn riskin ja aiheuttanut vahinkoseurauksen, seuraus on muu kuin sellainen, jonka sattumisen estämiseksi riskinotto on kiellettyä, eikä tekijä siten ole siitä rikosvastuussa.⁴²

³⁸ Ks. Jussi Tapani – Matti Tolvanen – Tatu Hyttinen, Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuupöytäkirja. Alma Talent 2019, luku 6; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, luvut 5.3 ja 5.6; Sakari Melander, Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanomaa 2016, luku 6.6; Nuutila 1997, luku 6.

³⁹ Nuutila 1996; Rankinen 2020, kumpikin passim.

⁴⁰ Käsillä olevassa teoksessa on Dan Fränden ja Matti Tolvasen omakohtaisia analyyskejä teon huolimattomuutta koskevan opin vaikutuksesta ja heidän edustamansa rikosopillisen ajattelun sisällöstä ja muutoksista.

⁴¹ Koskinen, Lakimies 6/1997, s. 950. Ks. myös kommentaarini: Lahti, KKO 2007:62. Asunto-osaakeyhtiön hallituksen puheenjohtajan vastuu kuolemantuottamuksesta teoksessa Pekka Timonen (toim.), KKO:n ratkaisut kommentein 2007:I. Talentum 2007, s. 410–421.

⁴² HE 44/2002 vp, s. 96/I.

Mainitussa hallituksen esityksessä tuodaan epäselvänä tilanteena esiin uhrin oman jälkikäteisen huolimattomuuden tai tekijän ja uhrin yhteisen vapaaehtoisen riskinoton merkitys.⁴³ KKO 2014:41:ssä otettiin kantaa tällaiseen tilanteeseen. Tapauksen otsikon mukaan A oli luovuttanut opioidiriippuvaisten korvaushoidossa saamaansa metadonia kahdesti huumausaineita käyttämään tottuneelle B:lle tämän pyynnöstä. Käytettyään aineen B oli ensimmäisellä kerralla saanut metadonimyrkytyksen ja toisella kerralla kuollut. A:lle vaadittiin rangaistusta ensimmäisen luovutuksen osalta vaaran aiheuttamisesta ja toisen luovutuksen osalta törkeästä kuolemantuottamuksesta. Kysymys oli siitä, oliko A menetellyt syytteissä tarkoitettuin tavoin huolimattomasti huomioon ottaen sen, että B oli menetellyllään itse myötävaikuttanut henkensä ja terveytensä vaarantumiseen. KKO:n päätöksen olennaisimman perustelun eli kohdan 45 mukaan B:llä on ollut lähes yhtä hyvät tiedot metadonin haittavaikutuksista ja vaarallisuudesta kuin A:lla. A on ollut tästä tietoinen. B on näin ollen ottanut itse tietoisin riskin pyytäessään A:ta luovuttamaan ainetta ja käyttäessään sitä. Näissä olosuhteissa A:n ei voida katsoa rikkoneen sillä tavoin huolellisuusvelvollisuuttaan, että hän olisi syyllistynyt kuolemantuottamukseen.

Toisena esimerkkinä hallituksen esityksen perusteluista on kohta, jonka mukaan henkilöllä on oikeus tietyin edellytyksin luottaa tieliikenteessä toisen toiminnan asianmukaisuuteen, ja kyseinen seikka saattaa vaikuttaa huolellisuusarvioinnissa.⁴⁴ Tällaisesta tilanteesta, joskaan ei puhdasoppisesta, oli kyse KKO 2016:36:ssa. A oli lähestynyt risteystä kuljettaen ajoneuvoyhdistelmää yli 80 km/h:ssa alueella, jossa suurin sallittu ajonopeus oli ollut 60 km/h. A oli törmännyt risteystä ylittämään lähteneeseen, väistämisvelvollisuutta osoittavan merkin takaa tulleeseen B:n kuljettamaan henkilöautoon seurauksin, että B ja viisi kyydissä ollutta henkilöä olivat kuolleet. KKO:n enemmistön (3–2) mielestä, kohta 19, A:n vastuun arvioinnissa ei voitu antaa ratkaisevaa merkitystä sille, että kummankin ajoneuvon sijainnin ja nopeuden perusteella tehdyn laskelman mukaan on mahdollista, että onnettomuus olisi ollut seurauksiltaan lievempi tai saatanut jäädä tapahtumattakin, jos A:n auton nopeus olisi ollut alhaisempi. B on lähtenyt yrittämään tien ylitystä A:n kuljettaman auton ollessa selvästi aivan liian lähellä. Näin yllättävään ja selvästi väistämisvelvollisuuden vastaiseen ajoon A ei ole voinut edellä kerrotuissa olosuhteissa varautua.

⁴³ Ibid. Samoin esim. Nuutila 1997, s. 182–186; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 158–159.

⁴⁴ HE 44/2002 vp, s. 95/II.

A:n kuolemantuottamusvastuun poissuljennassa oli ratkaisevaa B:n selvästi väistämisvelvollisuuden vastainen ajo, johon A ei voinut varautua; toisin sanoen A:n katsottiin voitavan luottaa B:n toiminnan asianmukaisuuteen. Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisua selostettaessa todetaan HO:n enemmistön vedonneen oikeuskirjallisuudessa käsiteltyyn luottamusperiaatteeseen. Vähemmistö olisi alioikeuden tavoin katsonut A:n osaltaan huolimattomuudellaan aiheuttaneen kuuden henkilön kuoleman, koska hänelle ylinopeudella risteykseen ajaneena ammattiautoilijana ja raskaan yhdistelmäajoneuvon kuljettajana vaaratilannetta ei voitu pitää täysin ennalta arvaamattomana.

Oma kantani olisi ollut vähemmistön linjauksen mukainen, koska A:n ylinopeudella ajaminen kerrotun laisissa olosuhteissa merkitsi oikeudettoman riskin ottamista eli teon huolimattomuutta eikä vaaratilanteen syntyminen ollut täysin ennalta arvaamatonta. Vähemmistömielipiteessä esiin tuoduin tavoin A:n rikkomien nopeusrajoitusten yhtenä tarkoituksena on ollut pyrkiä siihen, että kuljettajalla on riittävä aika reagoida ja hallita ajoneuvoaan myös yllättäen eteen tulevissa liikennetilanteissa.⁴⁵

Kolmas tapaus koskee tuottamuksellista virkavelvollisuuden rikkomista ja laiminlyöntirikosta, KKO 2019:98. Sen otsikon mukaan B oli tullut terveyskeskukseen edellisenä päivänä alkaneen rintakivun vuoksi. Terveyskeskuslääkäri A oli vastannut hänen hoidostaan. Sydänfilmin perusteella B:llä oli ollut sydäninfarkti. B oli kuitenkin ollut haluton lähtemään keskussairaalaan hoitoon. A oli noudatettavien hoito-ohjeiden vastaisesti jättänyt antamatta B:lle ohjeen mukaisen lääkityksen, jättänyt konsultoimatta päivystyspoliklinikkaa, lähettänyt B:n sairaalaan usean tunnin viiveen jälkeen taksilla ambulanssin sijaan ja jättänyt ilmoittamatta sairaalalle potilaan lähettämistä. B oli kuollut sairaalassa seuraavana päivänä. KKO katsoi ratkaisusta ilmenevin perustein, että A oli syyllistynyt tuottamukselliseen virkavelvollisuuden rikkomiseen. Sen sijaan kuolemantuottamusta koskeva syyte hylättiin, koska esitetyn selvityksen perusteella ei voitu suurella todennäköisyydellä sulkea pois sitä mahdollisuutta, että B

⁴⁵ Ks. HON Ari Kyllösen kriittistä kirjoitusta (hän oli vähemmistössä Itä-Suomen HO:ssa) Luottamusperiaate tieliikennetrikoksissa, s. 157–204 teoksessa Pekka Koponen – Raimo Lahti – Elina Elo (toim.), Valittuja kysymyksiä rikos- ja rikosprosessioikeudesta. Helsingin hovioikeus 2018. Kyllösen mukaan KKO 2016:36:n kaltaisissa tilanteissa, joissa etuajo-oikeutetulla on ollut vähäistä suurempi ylinopeus, sekä etuajo-oikeutettu että väistämisvelvollinen ovat lähtökohtaisesti syyllisiä. Artikkelinsa johtopäätöksissä Kyllönen kysyy, kuvaako luottamusperiaate riittävän hyvin tienkäyttäjälle asetettavan huolellisuusvelvollisuuden luonnetta vai pitäisikö puhua vain ennakoitavuudesta.

olisi kuollut saamansa sydäninfarktin seurauksena siinäkin tapauksessa, että A ei olisi syyllistynyt huolimattomuuteen häntä hoitaessaan. (Ään. 4:1.) Vähemmistöön jäänyt jäsen ja esittelijä olisivat tuominneet A:n myös kuolemantuottamuksesta, koska asiassa esitetty selvitys ei osoittanut todennäköiseksi, että B olisi kuollut infarktiin asianmukaisista hoito- toimenpiteistä huolimatta.

Tapauksen oikeudellinen riitakysymys koski teon huolimattomuuden relevanssia, jonka arviointi on edellä ilmenneen mukaisesti jäänyt lainuudistuksen jälkeenkin oikeuskäytännön ja -tieteen tehtäväksi. Ari-Matti Nuutila on laajasti käsitellyt eri vaihtoehtoja velvollisuudenvastaisuuden relevanssin (kausaalisuuden) ratkaisemiseksi, ja myös KKO 2019:98:n perusteluissa viitataan muun muassa hänen väitöskirjaansa. Asiassa joudutaan harkitsemaan eri vaihtoehtojen kriminaalipoliittista perusteltavuutta, ja sen osana on myös laillisuusperiaatteen kannalta pohdittava niitä vaatimuksia, joita tunnusmerkistön täyttymisen palauttaminen huolellisuus- ja toimintavelvollisuuden laiminlyöntiin edellyttää (esimerkiksi niin sanotun riskinorotusteorian perusteltavuutta harkittaessa). Olen itse taipuvainen ajattelemaan KKO:n vähemmistömielipiteen mukaisesti ja pidän perusteltuna tuoda Heli Korkka-Knutsin tavoin esiin, että laiminlyönnillä toteutettavissa rikoksissa kausaliteettiarvio on hypoteettisempaa kuin aktiivisella teolla toteutettavissa: ”On hyväksyttävä alhaisempi todennäköisyys syyhteyden täyttymisestä, koska varmuutta ei voida hypoteettisuuden vuoksi saada.” Enemmistön KKO 2019:98:ssa soveltaman todennäköisyyskynnyksen ylittäminen on käytännössä vaikeaa, ellei mahdotonta.⁴⁶

Neljäntenä tapauksena mainitsen KKO 2021:33:n lähinnä sen vuoksi, että siinä vedetään rajaa rankaisemattomaan eli tapaturmaiseen menettelyyn. Sen otsikon mukaan 4-vuotiaan D:n leikkiessä päiväkodin pihalla

⁴⁶ Vastaavasti Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 140–146; Heli Korkka, Laiminlyönnillä aiheuttamisen hypoteettisuus – kuinka epävarma on tarpeeksi varma?, s. 183–200 teoksessa Dan Frände – Dan Helenius – Heli Korkka – Raimo Lahti – Tapio Lappi-Seppälä – Sakari Melander (toim.), Juhlajulkaisu Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Forum Iuris 2019. Ks. myös kokoavasti KKO 2019:98:sta Suvi Niemelä, Henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen aiheuttaminen laiminlyönnillä – epävarsinaiset laiminlyöntirikokset hovi-oikeuksien oikeuskäytännössä, s. 221–260 teoksessa Pekka Koponen – Raimo Lahti – Laura Kallioinen (toim.), Valittuja kysymyksiä rikos-, prosessi- ja vahingonkorvausoikeudesta I. Helsingin hovioikeus 2021, 224–227. Esim. Saksan johtavassa perusoppikirjassa velvollisuudenvastaisuuden relevanssia ratkaistaessa kysytään velvollisuudenmukaisen vaihtoehtokäyttämisen vaikutusta seurauksen aiheuttamiseen – olisiko seuraus silloinkin varmuutta lähenevällä todennäköisyydellä aiheutunut. Ks. Johannes Wessels – Werner Beulke – Helmut Satzger, Strafrecht. Allgemeiner Teil. 49. Aufl. C. F. Müller 2019, s. 402. Tämä argumentointitapa vastaa KKO 2019:98:n vähemmistömielipidettä.

ollessa leikkeihin tarkoitettussa rakennelmassa toisen lapsen kuljettama puunkappale oli pudonnut rakennelman kaiteelta osuen D:n päähän ja polveen. Päiväkodin lastenhoitajiin kohdistettu syyte vammantuottamuksesta hylättiin, kun lastenhoitajat eivät olleet laiminlyöneet valvontavastuutaan eivätkä menetelleet huolimattomasti. KKO:n päätöksen keskeiset kohdat 9–11 kuuluvat seuraavasti:

9. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä huolellisuuden mittapuu on ratkaistavien tapausten ominaispiirteistä riippuen määritetty eri tavoin. Arvioinnin lähtökohdaksi on otettu vaadittavan huolellisuuden määrittävät oikeusnormit tai kysymyksessä olevalla alalla voimassa olevat määräykset, jos sellaisia on ollut osoitettavissa (esim. KKO 2018:90, KKO 2019:98). Myös huolellisuuden astetta täsmentävät hyväksytyt käytännöt tai tavat (KKO 1990:27) tai vastaajalle annetut ohjeet tai kehotukset (esim. KKO 2012:56, KKO 2014:41, KKO 2015:95) voivat olla asiassa merkityksellisiä. Huomioon on otettava myös se, että vahinkojen estäminen ja ennakointi voi olla keskeinen osa työtehtäviä. Arvioinnissa on lisäksi huomioitava se, että jotkut, kuten esimerkiksi lapset, saattavat käyttäytyä yllättävästi ja ennakoimattomasti. Huolellisuuden mittapuu voidaan soveltuvien normien tai määräysten puuttuessa asettaa myös tapauskohtaisesti arvioimalla eri toimintavaihtoehtojen etuja ja riskejä sekä vertailemalla tehtyjä valintoja siihen, miten huolellinen henkilö vastaavassa tilanteessa toimisi (KKO 2007:62, kohta 4). Noudatettu menettelytapa voi myös olla itsessään niin riskialtis, että huolellista olisi ollut kokonaan pidättäytyä menettelystä.

10. Edellä mainitussa riskinarvioinnissa on puolestaan merkitystä tosiasiallisilla toimintavaihtoehtoilla sekä vahinkoseuraamuksen todennäköisyydellä ja vakavuudella. Valitun menettelytavan tai toimintamallin riskejä on pyrittävä arvioimaan teonhetkisestä näkökulmasta ja tuolloin saatavilla olleen tiedon valossa. Kun rikosoikeudellista huolimattomuutta arvioidaan useimmiten vahinkoseuraamuksen mahdollisuuden toteututtua, huomioon on otettava sekin, että jälkikäteisarvostelussa vahinkoseuraamus voi näyttäytyä todennäköisempänä kuin se tapahtuma-aikana objektiivisesti arvioiden oli.

11. Lievää huolimattomuutta ei ole rajattu rangaistusvastuun ulkopuolelle. Kuitenkin vähäinen huolimattomuus ei ole käytännössä vältettävissä edes normaalisti huolelliselle henkilölle (HE 44/2002 vp s. 91). Edellä viitattu rikoslain 3 luvun 7 §:n 3 momentin sanamuoto osoittaaakin, ettei huolimattomuusvastuuta riitä perustamaan vielä se, että vastaaja olisi voinut toimia tilanteessa huolellisemminkin. Rajanvedossa rangaistavan huolimattomuuden ja tapaturman välillä on muiden teon moitittavuutta osoittavien seikkojen ohella usein kiinnitetty huomiota erityisesti vahinkoriskin todennäköisyyteen. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2007:62 (kohta 20) ratkaiseva merkitys rajanvedossa oli sillä, oliko jään putoaminen katolta ja siitä aiheutunut ohikulkijan kuolema niin ennalta-arvaamatonta, ettei huolellisenkaan

henkilön olisi siihen pitänyt varautua. Ratkaisussa KKO 1990:27 merkitystä oli sillä, olivatko tehdyt, tavanomaisiksi katsotut varotoimenpiteet riittävät suhteessa vahingon todennäköisyyteen ja vakavuuteen.

Käsillä olevassa tapauksessa on KKO:n mielestä A:lla ja B:llä ollut toimeensa perustunut velvollisuus valvoa lasten leikkejä asianmukaisesti eli riittävän huolellisesti. Heidän valvontavastuunsa on koskenut hyvin pieniä (1–4-vuotiaita) lapsia (yhteensä 9), joiden käyttäytymiseen tyyppillisesti liittyy ennakoimattomuutta. Vaadittavan huolellisuuden tarkempaa mittapuuta ei tässä tapauksessa voitu johtaa säädännäisistä normeista. Asiassa ei ollut myöskään tuotu esiin merkityksellisiä määräyksiä tai ohjeita. Huolimattomuutta on siten ollut arvioitava pitäen lähinnä silmällä päiväkodin yleisiä käytäntöjä sekä A:n ja B:n toimintavaihtoehtoja ja niihin liittyneitä riskejä. Puunkappaleilla leikkimisen oli selvitetty olleen päiväkodissa jo vuosia noudatettu käytäntö. Tällaisen leikin sallimisen sinänsä ei ollut väitettäkään olleen huolimatonta. Valitun toimintavaihtoehtoon riskejä arvioitaessa oli kiinnitettävä huomiota muun muassa juuri kyseisen vahinkoseuraamuksen todennäköisyyteen ja vakavuuteen – ja edellinen arvioitiin epätodennäköiseksi ja vahinkoseuraukset lieviksi. – Ehkä tapaus kuvastaa yllä edustamaani ajattelua, jonka mukaan laillisuusperiaatteen osana oleva täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden vaatimus ei hevin toteudu rikosoikeudellisen tuottamuksen määrittelyssä, ja se taas puoltaa säännöksen soveltamisalaa supistavaa tulkintakäytäntöä.

5 ERÄITÄ JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Pidän valitettavana, että rikoslain yleisen osan säännöksiä kirjattaessa ei omaksuttu esillä olleista vaihtoehtoista sanamuotoja, joiden mukaan epävarsinaisen laiminlyöntirikoksen periaatteet ulottuisivat yleisesti rikostunnusmerkistöjen toteuttamiseen, ja että rikosvastuun kohdentamisen sääntely ei tätä nykyä ole yhtenäistä (eli siitä pitäisi olla ainakin oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneista rikoksista yleinen säännös). Lainsäädäntöä olisi selkeyden vuoksi tarpeen tarkistaa kosketelluissa suhteissa.

EU:n komission tuella tuotetussa oikeusvertailevassa tutkimuksessa, johon laadin Suomea koskevan osuuden⁴⁷, arvioitiin myös muun muassa

⁴⁷ Ks. K. Ligeti – A. Marletta (eds), *Punitive Liability of Heads of Business in the EU*. A

niin sanottuja compliance-ohjelmia eettisen ja vastuullisen liiketoiminnan keinoina ehkäistä yrityksissä niiden puolesta ja hyväksi tehtäviä talousrikoksia. Edelleen siinä ehdotettiin erillisen vastuusäännöksen (joko rangaistussäännöksen tai hallinnollisen seuraamuksen) säätämistä törkeästä huolimattomuudesta johtuvien valvontavelvollisuuksien rikkomisten varalle. Viimeksi mainitun kaltainen sääntely koskisi lähinnä niitä tilanteita, joissa tahallisen seurausrikoksen tunnusmerkit eivät valvonnan laiminlyönnin vuoksi täyty.⁴⁸ Tämänkaltaisesta esimiehen vastuun sääntelystä on eri maissa esimerkkejä sotilaiden (Suomesta ks. RL 11:12, 1718/2015) ja virkamiesten⁴⁹ osalta.

Hallinnollisten sanktioiden alalla subjektiivisen syyllisyyden (*nulla poena sine culpa*) vaatimusta on Euroopan unionin lainsäädännössä ja jäsenvaltioiden oikeusjärjestelmissä yleensä lievennetty. Ferry de Jongin mukaan kvasirikosoikeudellisissa rikkomuksissa *mens rea* -elementti saatetaan päätellä ulkoisista olosuhteista tai sitä saatetaan pitää presumoituna – kunhan sellainen oletama on sanktion kohteen kumottavissa.⁵⁰ Vastavaan seikkaan viitataan oikeusministeriön julkaisemassa Lainkirjoittajan oppaassa, jonka alaluvussa 12.10 ohjeistetaan hallinnollisten sanktioiden sääntelyperiaatteista.⁵¹ Näissä ohjeissa todetaan muun muassa eduskunnan perustuslakivaliokunnan pitäneen tietyin reunaehdoin mahdollisena säätää myös sellaisista hallinnollisista sanktioista, joiden määräämisessä ei nimenomaisesti edellytetä tekijän tuottamusta tai tahallisuutta.

Comparative Study. Wolters Kluwer 2018, jakso VIII.6, luku IX.

⁴⁸ Ks. myös Kimmo Nuotio, Esimiehen laiminlyöntiperusteinen vastuu alaisen tahallisen rikoksesta liike-elämässä, s. 323–356 teoksessa Petri Jääskeläinen – Pekka Koskinen – Martti Majanen (toim.), Rikosoikeudellisia kirjoituksia VIII Raimo Lahdelle 12.1.2006 omistettu. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2006, 355: ” – – juuri organisaation puitteissa toimittaessa tarvetta laiminlyöntiperusteiselle esimiesvastuulle on selvästi olemassa”. Nuotio tarkoittaa tällöin erityisesti tahallisen rikoksen ehkäisemistä.

⁴⁹ Rikoslaisissa oli vuoteen 1990 saakka säädetty erikseen rangaistus virkamiehelle, joka ei estä alaistaan tekemästä tekeillä olevaa virkarikosta, mutta sellainen erillissäännös (RL 40:18.2) poistettiin virkarikossäännösten uudistuksessa (792/1989), koska useimmiten sellainen menettely olisi rangaistavaa virkavelvollisuuksien laiminlyöntinä (näin HE 58/1988 vp virkarikoslainsäädännön uudistamisesta, s. 68).

⁵⁰ Ferry de Jong, Four Dimensions of Nulla Poena Sine Culpa: The Principle of Individual Culpability in Context of Criminal and Quasi-criminal Law Enforcement in Europe, s. 137–219 teoksessa Vanessa Franssen – Christopher Harding (eds), Criminal and Quasi-criminal Enforcement Mechanisms in Europe. Origins, Concepts, Future. Hart Publishing 2022, s. 217. Ks. myös yleisesti Raimo Lahti, The Origin and Development of Quasi-criminal Enforcement Mechanisms in Europe: Nordic Perspective, s. 11–24 teoksessa Franssen – Harding 2022.

⁵¹ Lainkirjoittajan opas on sähköisenä OM:n Finlex-verkkosivustolla.

Valiokunta on tällöin edellyttänyt, että maksuvelvolliselle taataan säännösperusteisesti mahdollisuus vapautua vastuusta rikkomuksesta aiheutuneen vahingon vähäisyyden perusteella tai saattaessaan todennäköiseksi, ettei seuraamuksen määräämiselle ole ollut perusteita.⁵² Hallinnollisista sanktioista tarvittaisiin kyllä yhtenäistä laintasoista sääntelyä.

⁵² Lainkirjoittajan oppaan luvussa 12.10.5 viitataan tällöin syyttömyysolettaman oikeusperiaatteeseen ja erityisesti seuraaviin perustuslakivaliokunnan lausuntoihin: PeVL 57/2010 vp ja PeVL 32/2005 vp.